

Barlastbaggar och knäppt i Holmsund

ROGER B. PETTERSSON

Barlastväxter är växter som har införts med segelfartyg i den barlast av sten och grus som fartygen lossade vid lastning av trävaror i norrländska hamnar (Sandgren 2010). Den gamla hamnen i Djupvik vid Holmsund är ett sådant exempel, där det bl. a finns äkta sötväppling (*Melilotus officinalis*) och sanddraba (*Draba nemorosa*) (Ericsson 2008). Barlastbaggar är för mig skalbaggar som främst hittas på barlastlokaler och som kan ha koloniserat dessa lokaler m h a människan. Enligt Sandgren (2010) så var det kvinnor som skottade upp barlasten i skottkärror som de drog till en avlastningsplats vid hamnen. Kvinnor som släpade på sten och grus under 100-tals år och som sådde de arter som attraherar botaniker till barlastlokaler. En

Fig. 1. Förekomstområdet i Djupvik för barlastbaggarna mindre sädesknäppare och kortvingen *Stenus bohemicus*. Karta hämtad från Hitta.se.

Fig. 2. Svart buskknäppare med bruna täckvingar (var. *scrutator*). Vb.Holmsund, Sandvik 15.VII.2011. Foto förf.

fascinerande historik som gör att få lokaler är så kittlande som gamla hamnar med barlast från segelfartyg.

Om det har följt med frön och kärlväxter med fartygen så kan det även ha följt med insekter. Så var mitt antagande när jag under sommaren 2011 besökte ruderatmarker vid Sandvik och Djupvik i Holmsund. Vid Sandvik finns stora områden med ruderatmark och en gammal barktipp där jag slaghåvade svart buskknäppare (*Hemicrepidius niger*) som ny för Västerbotten. Är svart buskknäppare på spridning norrut längs med norrlandskusten? Under 2009 hittades arten som ny för Gästrikland, Medelpad och Ångermanland, i det senare fallet bara som bild på artportalen. Vid slaghåvning på ruderatmarkerna vid Sandvik i Holmsund så hittade jag 2 hanar den 15 och 19 juli 2011 (varav en var. *scrutator*), samt en hane vid Djupvik i Holmsund den 21 juli.

Jag har svårt att tro att samlare som Lars Huggert kan ha missat en så stor art (>1 cm lång) som svart buskknäppare, inte minst då Lars under 1970- och 1980-talet samlade flitigt vid barktippen i Sandvik. Samtidigt har vi många introducerade arter i Holmsund, bl. a vid fodercentralen (dagens moderna hamn) samt vid den gamla hamnen i Djupvik (barlastlokal). Ett sådant exempel kan vara röllekaviveln *Trichosirocalus barnevillei* som har en stark förekomst vid Djupvik med enstaka fynd längre upp med Umeälven. Hamnar vid älvmyningar kan nog vara en inkörspport för skalbaggar, men svart buskknäppare

Fig. 3. Hane av kortvingen *Stenus bohemicus*. Foto förf.

torde inte ha kommit med barlast. I så fall hade Birger Persson, Lars Huggert eller någon annan håvare hittat arten före mig som ny för Västerbotten.

Djupvik besökte jag den 21 juli för att leta bladbaggar på stånds (*Senecio jacobaea*), en värdväxt som till min besvikelse tycks sakna monofaga växtätare i Holmsund. Samtidigt hittade jag *T. barnevillei* inom ett begränsat torrmarksområde vid Djupvik. En vivel som jag tidigare inte har hittat i Norrland, och som visade att det kunde löna sig att göra riktade eftersök i den gamla hamnen. Fyra vitskålar och gulskålar utplacerades inom de centrala delarna av torrbacken i Djupvik, och de togs in den 14 augusti 2011 i samband med NEFs stekelkurs samtidigt som jag och de andra entomologerna slaghåvade skalbaggar och steklar på lokalen.

Resultatet visar att det är knäppt i Holmsund. Slaghåvningen gav en hane av kortvingen *Stenus bohemicus*, sedan tidigare bara känd från sydligaste Sverige. I gul- och vitskålar fanns det fyra exemplar av mindre sädesknäppare (*Agriotes sputator*), en knäppare som är ny för Norrland. Varför finns det så många sydliga skalbaggsarter i Holmsund? Synantrop spridning kan vara svaret, och att barlastlokaler utgör viktiga spridningsvägar för skalbaggar. Palm (1961) skriver att kortvingen *Stenus calcaratus* finns på en lokal vid Göteborg genom införsel med fartyg på 1800-talet. Om nu kortvingen *Stenus calcaratus* betraktas som en barlastbagge så kan nog dess släkting *S. bohemicus* uppvisa samma förekomstmönster.

Efter den nästan chockartade upplevelsen av skalbaggsarter vid den gamla hamnen Djupvik i Holmsund så besökte jag havsstranden med barlast vid Kylören den

1 oktober 2011. Ericsson (1991) ger en målände och omfattande beskrivning av barlastfloran på Kylören, samt skriver att man bör inventera faunan av snäckor och insekter då det finns så många "sällsynta flora-element" på Kylören. Jag hade inte läst detta innan jag kom till Kylören den 1 oktober i jakt på en vivel som lever på gråal (*Alnus incana*), men jag visste att Kylören har en lundartad lövskog och barlastväxter genom att jag hade läst om detta i guiden till Umeå natur (Jonsson 1999). Nu hittade jag åter igen inte den art jag sökte, men stranden på Kylören bjöd på en annan intressant vivel, nämligen *Barynotus squamosus* som ny för Ångermanland vid sållning av barlastgruset. En art som sedan tidigare bara är känd från södra och västra Sverige (upp till Jämtland), och som är ny för Norrlandskusten.

Åter igen har jag svårt att förstå att en centimeterstor skalbagge som *B. squamosus* är förbisedd. Förekomsten på Kylören härrör nog från segelfartygens tid och viveln är förmodligen en barlastbagge i Ångermanland. Min slutsats efter några få eftersök på barlastlokaler utmed Västerbottenskusten under sensommaren och hösten 2011 visar att det finns skalbaggar som har överlevt i många generationer på de platser där kvinnor på 1700- och 1800-talet lossade barlast. En del av dessa arter tycks också liksom barlastfloran vara helt bundna till barlastlokalerna, och jag känner en enorm tacksamhet till dessa kvinnor som har berikat Norrlandskusten med barlastbaggar. Samtidigt är det märkligt att så få zoologer och entomologer har intresserat sig för barlastlokaler, kanske är det just p.g.a. barlastfloran som man ser och inte

Fig. 4. Vivlarna *Barynotus obscurus* (t.v.) och *B. squamosus* (t.h.). Foto förf.

faunan i gruset? Både järnväg och hamnar är kända spridningsvägar för kärleväxter men ofta dåligt dokumenterade för den lägre faunan, så barlastlokaler har länge varit för floran.

Därför tycker jag att det är dags att uppmärksamma barlastfaunan, innan den liksom kärleväxtfloran har utarmats (Ericsson 1991). Mitt tips till alla som vill göra överraskande fynd av insekter i Norrland är att besöka lokaler med barlastväxter. Lokaler som ofta har artlistor för kärleväxter men sällan insekter som skalbaggar, och som en extra krydda har en historik som är värd att uppmärksamma. Mer än var fjärde skalbaggsart var ny för Medelpad när jag publicerade några fynd av skalbaggar från Klampenborg (Pettersson 1991), föga anade jag då att Klampenborg är en barlastlokal (Tedebrand & Jonsson 2010) med en barlastfauna som kan förklara

varför andelen landskapsfynd av skalbaggar blev så stort. Jag kan knäppt bärga mig inför tanken att få återbesöka barlastlokaler som Djupvik, Klampenborg och Kylören, då jag vet att barlastfaunan är förbisedd och kan ge euforiska upplevelser i svensk faunistisk.

Barlastvivlar

Under senhösten 2011 så var det en intensiv e-postaktivitet om barlastviveln *Barynotus squamosus*. Bright & Boucard (2008) redogör för tre *Barynotus*-arter som är införda med barlast till Kanada. En av dessa är *B.schoenherri* (Zett.) som har synonymiserats med *B. squamosus* av Hoffmann (1950), men där Fauna Europaea anger *B. schoenherri* som "nearktisk" trots att typmaterialet är från Dovre i Norge. Jag kontaktade vivelnspecialister som Christoffer Fägerström i Lund, Michael Morris

Fig. 5. Lokal för barlastbaggen *Barynotus squamosus* på Kylören. Foto förf. den 1 oktober 2011.

i London och Miguel Alonso-Zarazaga i Madrid samt fick två jämtländska exemplar av *B. squamosus* från Lars-Olof Grund. Både Christoffer och Michael gick igenom de naturhistoriska samlingar som finns i Lund respektive London, där det fanns 100-tals individ av *B. squamosus* från England, Färöarna, Skottland och Newfoundland i Kanada. I samtliga fall partogenetiska honor och oftast från lokaler som kan betraktas som barlastlokaler. Slutligen meddelade Miguel Alonso att den vivel som jag hittade på Kylören den 1 oktober 2011 är *B. squamosus* och att uppgifter i Fauna Europaea är felaktiga.

Är detta slutet på *Barynotus*-historien? Nej, jag kontaktade Anssi Saura på Umeå universitet som skickade mig information om cytologi och genetiska studier på släktet *Barynotus*. Suomalainen (1966) konstaterar att *B. squamosus* är triploid i Newfoundland och att släktet *Barynotus* saknar cytologiska studier i Europa. Liksom hos flera andra vivelsläkten i underfamiljen Emininae så finns de flesta *Barynotus*-arterna i bergskedjor som Pyrenéerna, där det också finns sexuella former som ofta avviker markant från partogenetiska individ i andra delar av artens utbredningsområde (Gonzalez 1972). Just nu får vi acceptera att vi har norska och jämtländska *B. squamosus* samt en barlastform på Kylören där antenner och spermatheca avviker i utseende. Jag är övertygad om att den vivel som finns på Kylören är *B. squamosus* som Miguel Alonso har klargjort, men jag misstänker också att vi har en variant i Jämtland och Norge som bör uppmärksammas.

Under 2012 har jag fortsatt att undersöka barlastlokaler som Djupvik och Kylören. Jag har fått fler individ av *B. squamosus* på Kylören som visar att fyndet 2011 inte var

en engångsföreteelse. Men mest överraskande var nog ett 30-tal individ av *Trachyploeus scabriculus* i fallfällor på barlastlokalen i Djupvik (Fig. 6). En vivel som i övrigt är känd från kustlokaler i södra Sverige som Ålabodarna i Skåne och Brissund på Gotland. Honor av denna vivel har som en gaffel längst fram på de främre skenbenen och hanarna är ”obeväpnade”. I Djupvik finns det både hanar och honor av *T. scabriculus* inom ett ytterst begränsat område (ca 20 m²), och förmodligen får vi betrakta även denna art som en barlastvivel i norra Sverige.

Citerad litteratur

Bright, D.E. & Bouchard, P. 2008: The Insects and Arachnids of Canada. Part 25. Coleoptera, Curculionidae, Entiminae. *NRC Research Press, Ottawa, Ontario, Canada.*

Fig. 6. Hona av barlastviveln *Trachyploeus scabriculus*. Foto: Lech Borowiec.

- Ericsson, S. 1991:** Växtlokaler i Västerbottens län 2: Kylören i Hörnefors socken, Ångermanland, och om den nutida barlastfloran. *Natur i Norr* 10: 77-89.
- Ericsson, S. 2008:** Två växter du måste kika på – bolmört *Hyoscyamus niger* och sanddraba *Draba nemorosa*. *Natur i Norr* 27: 49-52.
- González, M. 1972:** Los Barynotus ibéricos. *P. Inst. Biol. Apl.* 52: 67-79.
- Hoffmann, A. 1950:** Coléoptères Curculionidae (primera parte). *Faune de France* 52: 347-360.
- Jonsson, P. 1999:** Artrikedom i segelfartygens spår. I: Enetjärn, A. (red.). *Guiden till Umeås natur*. Umeå kommun. s. 57-59. <http://www.umea.se/download/18.63ee7a0812b10f3e0f18000824/Guiden+till+Ume%C3%A5s+natur.pdf>
- Palm, T. 1961:** Kortvingar häfte 2. Svensk insektfauna. *Ent. fören. Sthlm.* (*Stenus calcaratus* s. 76).
- Pettersson, R.B. 1991:** Anmärkningsvärda fynd av jordlöpare i Norrland. *Natur i Norr* 10:73-76.
- Pettersson, R.B. 2003:** Skalbaggar på Dårholmen i Medelpad. *Natur i Norr* 22:121-122.
- Sandgren, L. 2010:** Barlastväxter. I: Lidberg, R. & Lindström, H. (red.). *Medelpads flora*. SBF-förlaget, Uppsala. s. 57-60.
- Suomalainen, E. 1966:** The first known case of polyploidy in a parthenogenetic curculionid native of America. *Hereditas* 56: 213-216.
- Tedebrand, J.-O. & Jonsson, B.G. 2010:** Några botaniska utflyktsmål i Medelpad. I: Lidberg, R. & Lindström, H. (red.). *Medelpads flora*. SBF-förlaget, Uppsala. s. 634-663.

Författarens adress:

roger.b.pettersson@slu.se

Vilt, fisk och miljö, SLU

901 83 Umeå

Dilas änglar

Dilas änglar är en gammal skämtsam benämning på flugor. Dila var ett original som bodde med sin käring i Ersnäs. En högsommar när det var ovanligt gott om flugor blev gumman dödssjuk. När Dila såg slutet nalkas satte han sig vid sängen och frågade:

- Ser du några änglar?

- Ja-a, pustade gumman men gjorde samtidigt en matt handrörelse som för att jaga undan flugorna. Dila greps av onda aningar att det inte alls var änglar utan flugor hon såg. Han frågade därför försiktigt:

- Är de vita eller blå?

- Blå, svarade gumman utan att tveka.

Därmed hade Dilas aningar besannats, men han ville ju ändå underlätta gummans bortgång, varför han med ett uppmuntrande och kanske en smula forcerat tonfall sade: -Ja, det är rätta sorten.

Hämtat från en äldre antologi över norrländsk humor.